DR VLADISLAV JELÍNEK

Po stopách Českých Bratří v Zelově

PRAHA

1947

Dr VLADISLAV JELÍNEK

Po stopách ČESKÝCH BRATŘÍ v Zelově

PRAHA 1947

SPIS TREŚCI

1. Wersja oryginalna - strony: 4 -25

2. Tłumaczenie polskie - strony: 26 - 44

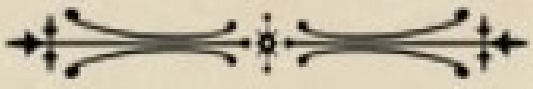

Věnování:

Tuto knížečku věnuji především svým krajanům ze Zelova a též ostatním exulantům a navrátilcům z Polska.

Cílem snahy mé bylo zachovat naší paměti vše, co je ještě obsahem hlavy, srdce a života.

Látka jest snesena z farních záznamů sboru zelovského, jest vlastně snůškou vlastních postřehů toho, co naplňuje a hýbe životem exulantů.

Ano, staré zaniká a nové se před očima rodí. Platí-li kde panta rei, pro osud exulantů nejvíce.

Loučíme se s Tebou, Zelove, Zelůvku, Pozděnice, Josefátove a jiné vesničky. My, potomci českých exulantů, vzpomínáme často na rodnou zemi, usedlost, kde nyní poroučí jiný hospodář.

Loučíme se s vámi, vy naše rodné vesničky a rovy.

Dr. Vladislav Jelínek

Motto: Nevzali jsme s sebou nic —
po všem veta! —
jen bibli Kralickou,
Labyrint světa.

(Exulantská píseň)

Příslušníci evangelické reformované církve v Zelově v Polsku jsou potomky pobělohorských vyhnanců, kteří museli pro své náboženské přesvědčení opustiti českou zemi a vystěhovati se do ciziny.

Tehdy odcházeli nejlepší synové národa a to do Saska, Lužic, Slezska, Polska a jinam. Zelovští Češi přišli především ze Slezska: z Bedřichova Hradce, z Lubina, z Horních a Dolních Poděbrad u Střelina, největší však počet rodin přišel z okresu kempenského: z Tábora a Čermína. Uvedené názvy exulantských osad, založených Českými bratry, jsou z roku 1742.

Dle sborové kroniky zelovské, rozhodli se Čeští Bratři a to dne 15. listopadu 1802, že zakoupí vesnici Zelov (vzdálenou od Lodže asi 40 km) s veškerými pozemky a budovami.

Asi 17 rodin se obrátilo na svého souvěrce Alexandra Petrozelina z Korvina, aby jim byl dobrým rádcem a zmocněncem při všech úředních a právních jednáních. Zelov byl koupen od šlechtice Josefa Svidžinského za 25.666 prus. tolarů t. j. 154.000 zl. polských.

Kontrakt byl faktický sepsán, přečten a podepsán v exulantské obci Čermině dne 20. listopadu 1802, čímž nabyl právní moci.

Tuto smlouvu podepsali Josef Svidžinski, Alexander de Korvin Petroszelia, zmocněnci za kolonisty a někteří kolonisté. (Jan Jelínek, Jan Matys, Jan Poláček, Jan Pospíšil, Jan Sláma, Martin Kopinek, Václav Kulhánek, Karel Němeček, Václav Pytlíček, Bedřich Provazník.)

Zelovští Češi neměli zprvu vlastního duchovního správce, dávali proto své dítky křtít v kostelích katolických.

Rovněž oddavky se konaly v římsko katolickém kostele v Bučku poblíže Zelova. A z farních záznamů se pak dovídáme, že duchovní později dojížděli až ze Slezska.

Kázáním Slova Božího vypomáhal Bratřím v Zelově duchovní správce Jakub Stettius z Bedřichova Hradce, jenž byl také administrátorem táborského sboru na Poznaňsku, a který vykonal dne 5. července 1811 první konfirmaci zelovské mládeže; byl tehdy administrátorem zelovského sboru. Od roku 1811 až 1817 dojížděl do Zelova evangelický reformovaný farář Tomáš Kováč ze Slezska, a v letech 1817 až 1819 byl pověřen duchovní činností Jan Fábry, evang. farář ze Slezska. Roku 1819 ustanovil senior Diehl zelovskému sboru stálým duchovním Alexandra Slovackého, Poláka, který setrval ve své kazatelské duchovní službě až do 4. lis-

Chrám Páně církve evang. ref. v Zelově

padu r. 1830. Kázání byla konána výhradně v jazyce polském, ježto duchovní neznal česky.

Za faráře Glovackého byl dne 12. července roku 1821 položen základní kámen zděného chrámu Páně církve evang. reformované ku cti a chvále Boží. Stavěno bylo jednak z vlastních prostředků členů církve, jednak přispěním vlády.

Slavnostní bohoslužebné shromáždění bylo zahájeno z žalmu 132, 3., 4., 5. Kázání bylo prosloveno v jazyce polském farářem Glovackým. Za osazenstvo Zelova přednesli pozdravy Jan Andrš, starosta obce, za sbor církve: Václav Zaunar, kurátor sboru a presbyteři Jan Jelínek a Bohumil Fibich. Za sbor evang. a. v. v Lasku byl přítomen Bedřich Rodiger, za církev řím. katolickou v Bučku farář Jan Ochmanowski. Mezi význačnými pozvanými hosty byli přítomni příznivci: šlechtic Josef Swidzinski a Alexander Petrozelin de Korvin, zmocněnec a ušlechtilý souvěrec a přítel exulantů v Zelově.

Dne 3. července 1825 byl chrám Páně dostavěn a slovem Božím posvěcen superintendentem Diehlem, generálním seniorem veškerých sborů evang. reformovaných v království polském. Byl zpíván žalm 84. „O jak jsou mili příbytkové tvoji, Hospodine zástupů". Slavnostní kázání pronesl farář Glowacki, za text II. Paralipomenon kap. 6., verš 2.: Aj, jižť jsem vystavěl Tobě, Pane, dům k přebývání a místo, v němž bys přebýval na věky.

Posvěcení chrámu Páně bylo ukončeno modlitbou

Husův pomník v Zelově

a písní z českého Kancionálu bratrského vydání v Sycově v Polsku: Tebe Boha chválíme, Pána svého ctíme.

Letošního roku 1950 bude se konati jubilejní slavnost 125tého výročí památky svěcení evang. ref. chrámu Páně v Zelově, kde jistě bude důstojně vzpomenuto vybudování chrámu a o rozvoji duchovní činnosti. Připomenout slušší, že v blízkosti kostela byla postavena mohyla s nápisem 6. července 1415 — 1915, Husův kámen. Každoročně se vzpomíná slavnostními bohoslužbami dne upálení mistra Jana Husi.

Od založení resp. od nastěhování exulantů do Zelova, sloužili zelovskému sboru duchovní původu

slezského, polského, českého a exulantského původu z řad Českých Bratří.

Mezi prvními duchovními byl Slezan Jakub Stethus, evang. farář, který dojížděl do Zelova. Navštěvoval sbor nepravidelně, a sice tehdy, když měl být vykonán křest, oddavky neb pohřeb. Dojíždění bylo ztíženo dalekou, nesjízdnou cestou ze Slezska. Druhým duchovním byl Slezan, Tomáš Kovář. Po něm se ujal duchovenské činnosti Alexandr Glowacki, jeho nástupcem byl Polák farář Jan Mozes; ve službách sboru setrval po 40 let. Po jeho smrti byl ze Slezska povolán Hugo Sikora. Duchovní z evangelického Slezska byli později vystřídáni Polákem farářem Garszynským.

Konečně se Bratřím zastesklo po českém slovu a chtěli mít duchovním Čecha. Ze zelovského sboru církve evangelicko reformované byla vyslána deputace bratří k Janu Karafiátovi, jenž byl v té době ve Lhotě farářem, aby jej získala pro Zelov.

Žel, nedošlo k tomu, aby reformovaný evang. farář Jan Karafiát se ujal svého věrného stádce. Sbor exulantů by byl jistě získal na duchovních hodnotách. I byl k nim poslán český evang. farář Bedřich Jelen, rodák z Libice nad Cidlinou u Poděbrad; jako administrátor navštěvoval sbor nepravidelně a to tehdy, když v Zelově nebylo stálého duchovního. Avšak za nedlouho byl povolán do Varšavy na superintendentské místo. Bratři se tedy kázanému českému slovu dlouho netěšili. Po něm

nastoupil Polák farář Skeraski, který spravoval sbor do roku 1909.

Jeho nástupcem měl být nadaný, zbožný, Bohu oddaný muž a skvělý řečník Tosio, také Polák, jenž byl administrátorem sboru jen krátkou dobu a do Zelova dojížděl. Přišla však nabídka z Čech od faráře Radechovského, který setrval ve sboru od r. 1909 až 1918. Zelovský sbor často trpěl nedostatkem farářů českých. Duchovní práce a náboženský život nedosáhl takové úrovně a výše od svého počátku, jaké by bylo možno docíliti při stálém zvěstování slova Božího v jazyce českém.

Sbor církve evang. ref. v Zelově po roce 1918 vzrůstal, členů církve rok co rok přibývalo. Celkem čítal v roce 1925 asi 3.500 duší, připočteme-li Poláky, Němce a Židy pak měl Zelov zhruba kolem 6 tisíc obyvatel. Chrám Páně pojal asi 1000 duší. Sbor v Zelově jest spravován 10 staršími, jejichž předsedou je br. farář, jeden z členů jest pokladníkem a jeden kurátorem. Při službách Božích užívá se dosud v Zelově při zpěvu „Kancionál, t. j. kniha žalmův i písní duchovních". Těchto Kancionálů švabachem tištěných užívá se podnes ve všech emigračních sborech v Polsku, dnes již téměř likvidovaných následkem reemigrace do Československa. Malé ostrůvky Bratří zůstaly v Zelově, Kučově, Faustynově Lodži a ve Slezsku.

Exulantskému Zelovu v duchovní práci vypomáhali tak zvaní kantoři bez elementárního vzdělání;

byli to spíše osvědčení písmáci, kteří zastupovali faráře po dobu jeho nepřítomnosti, nemoci, dovolené, nebo když byl úředně zaneprázdněn. Kantor vyučoval náboženství, sloužil slovem Božím, vedl sdružení mládeže, nedělní školu, připravoval mládež ke konfirmaci, byl také varhanikem. Významnější kantoři, kteří se zasloužili o vzrůst duchovní sborové práce, byli: Bratři Kořen, Kulhavý, Hart, Marek, Vichek, Líbal, Dedecius, Jersák, Emil Pospíšil, dlouholetý cvičitel kostelního zpěvu. Nejdéle v kantorské církevní službě setrval Jan Tomeš, nynější vikář v Trmicích u Ústí n. Lab., bratr pokorný a tichý a cele oddaný věci Boží.

Veřejná obecní správa exulantské obce v Zelově a okolních exulantských obcích: Zelůvka, Požděnic a Josefátova byla téměř do roku 1945 výhradně v rukou českých. Lid byl vlastně nejvyšším orgánem a nositelem správní moci v obci Zelově. Exulanté si sami na valné hromadě volili svého starostu (vojta) a rychtáře (šoltyse).

Zelov měl i vlastní soudnictví, předsedal lidový soudce Pospíšil, rozšafný a spravedlivý muž, třebas bez právnického ba i bez úplného středoškolského vzdělání, pravoplatně vynášel rozsudky nad menšími delikty, spáchanými polskými občany bydlícími v Zelově a na obvodu Zelova.

Naši Češi v Zelově jsou povoláním především tkalci velmi dovední a odborníci ve svém textilním

cechu. Jsou tu mezi nimi drobní zemědělci a obchodníci.

Exulanti v Zelově kroj nenosí. Ale přece tu a tam jeví se určitá zvláštnost — čepečky. Dnes je nosí jen staré babičky, když jdou do kostela, dříve nosila čepec každá vdaná žena. Tyto čepečky jsou kulaté, takže pokrývají celou hlavu až po krk. Jsou bílé, šité z krajek, pod krkem se uvazují dlouhými a širokými tkanicemi, bílý čepeček dostala každá nevěsta po oddavkách o svatbě.

Po první světové válce v roce 1920 byl povolán ke kazatelské činnosti do Zelova farář Fibich, rodem ze Zelova, jenž působil do 1930, pak s přerušením od 1935 až 1937. Kázal sboru česky, později na přání konsistoře ve Varšavě konal každou poslední neděli v měsíci bohoslužby také v jazyce polském. Farář Fibich, povolaný k vojenské službě do Toruně, byl vystřídán farářem Piaseckým, který kázal v jazyce polském a občas i česky.

V době, kdy byl sbor bez duchovního správce, zastupoval ho t. zv. kantor, jenž sloužil slovem Božím. Sbor delší dobu neměl vzorné a pečlivé kazatele a tím sborová práce vázla. Bylo třeba překonávati těžkosti, které se sboru stavěly v cestu.

Aby uhájili svou jazykovou existenci, založili si exulanti při sboru českou veřejnou knihovnu, které byla poskytnuta celá řada nejlepších děl českých spisovatelů. O to se zasloužilo československé vy-

slanectví ve Varšavě. Ve veřejné čítárně bylo možno si přečísti četné české časopisy.

Bratřím se podařilo prosaditi i vyučování češtiny na obecných školách, alespoň dvě hodiny týdně. Dále bratří usilují o to, aby měli svůj vlastní učitelský dorost náboženský odchovaný pro své exulantské obce: pro Zelov, Tábor, Čermín a Kučov, navazují styky s tehdejším farářem Karlem Baňáčem, rodákem z Orlové ze Slezska, jenž se stal zakladatelem a ředitelem evangelického učitelského státního ústavu v Ostřešově u Lešna. A tak se náš dostává do tohoto nově zřízeného polského ústavu celkem 12 zelovských mladíků v r. 1922.

Od roku 1930 doznal sbor velkých změn: byla především provedena renovace celého chrámu Páně, vystavěna též nová fara a velký činžovní dům, jehož čistý výnos měl sloužit na úhradu služného faráři a kantorovi, jelikož evangeličtí duchovní v Polsku nedostávali žádnou státní kongruu.

Vypukla druhá světová válka. Přišla doba německé nacistické okupace. V letech 1939—1944 náš exulantský zelovský lid znovu prochází martyriem jako procházel ve své historii tolikerým utrpením a ponížením. Totální nasazování na nucené práce, násilí, týrání a koncentráky byly pokládány nacisty za samozřejmou věc.

Nacistická okupace neznala svobodu člověka, neznala ani kulturní potřeby člověka. Toto despotické barbarské bezpráví neznalo spravedlnost. Hrozilo

Sborový dům církve evang. ref. v Zelově

vystěhováním našich českých rodin z české osady obce Bachořina z obvodu Zelova; nacisté začali provádět vyvlastňování pozemků zelovských této obce. Avšak brzký pád nacistických hord zmařil jejich dílo v základě. Tím se zachraňují celé desítky našich českých rodin od vystěhování se ze svých majetků a několik desítek duší zachraňuje se od potupné nacistické persekuce a krutovlády. Druhá světová válka zanechala zhoubné následky v duchovním a náboženském životě exulantů v Zelově. Nastala stagnace a zvlažnění pro věci Boží.

Písmo svaté přestalo jim býti jediným a integrujícím zdrojem.

Po prvni světové válce v letech 1922—1925 nastala první reemigrace ze Zelova do země předků. Byl to jen menší počet rodin.

Naši navrátilci byli usídleni na velkostatcích, jež byly pro ně rozparcelovány bývalým pozemkovým úřadem a to: na Zábřehu, ve Vikýřovicích u Šumperka, v Encovanech, Třebutičkách na Litoměřicku, dále v Čížkovicích, Sulejovicích, Šifejovicích na Lovosicku.

Po druhé světové válce začala druhá reemigrace ze Zelova a to v letech 1945—1947. Celkový počet zelovských navrátilců se odhaduje asi na 4000 duší, kteří nalezli svůj nový domov v pohraničí a tu založili samostatné sbory exulantské.

Kromě sboru církve evang. reformované v Zelově byl tu sbor církve baptistické se 650 členy, jenž vznikl kolem r. 1870.

Církev baptistická od svého vzniku měla tyto kazatele: Karel Jersák, Hart, August Merajs, Jan Pospíšil, Michal Marko, František Ondra, Karel Střelec, Theodor Sitař. Posledním kazatelem byl Jos. Theofil Tuček, rodák ze Zelova, jenž se vyznačoval hudebním talentem a smyslem pro duchovní zpěv. Byl požehnáním pro živý duchovní sbor baptistů až do roku 1945. Sluší poznamenati, že rod Tučků se vyznačoval a vynikal v hudbě a zpěvu. Tak na př. Jan Tuček napsal Harfu ze Siona, t. j. sbírku duchovních písní. Sbor baptistů v Zelově byl živý.

Modlitebna baptistů v Zelově

Následkem reemigrace do Čech se rozdělil na dva sbory. Jeden vznikl v Šumperku, a jeho kazatelem je Jos. Theofil Tuček. Druhý sbor vznikl v Liberci a kazatelem se stal Vilém Volanský, dobrý a věrný pastýř svého stádce. Baptistický sbor v Zelově pěstoval již před první světovou válkou se starou vlastí styky velmi živé a předáci církve v zemích českých starali se o zahraniční své bratry velmi horlivě. Zelovští baptisté odebirali svoje církevní časopisy: „Probuzení" a „Rozsévač". Navštívili je také brněnští kazatelé Dr. Norbert Čapek, kaz. Vaculík, Dr. Jindřich Procházka, ředitel Bohosloveckého semináře čs. baptistů v Praze.

Dále byl tu sbor reformované církve svobodné, jenž čítal asi 60 duší, kterému sloužil slovem Božím František Holeček, jenž byl poslušným a věrným služebníkem svého malého sborečku.

Poměrně největší styky se zemění českými udržovala bývalá církev svobodná reformovaná. Časopis Bethanie byl hojně odebírán.

Představení církve v Čechách několikráte navštívili sbor zelovský a byly to vzácné osoby: kazatel A. Adlof z Prahy, kazatel F. Urbánek ze Žižkova, Dr. A. W. Clark z Prahy, J. Porter z Vinohrad, Fr. Kostomlatský z Brna.

Církev reformovaná teprve od roku 1907 počala se starati o své příslušníky. Zvláště Kostnická Jednota vyvíjela v tomto směru horlivou a uznání hodnou činnost. Z podnětu Kostnické Jednoty podnikl r. 1908 farář Prudký informační cestu po exulantských osadách v Polsku, potom zase v roce 1909.

Tyto tři větve duchovní pokračovatelky reformačního protestantismu, jež žily přátelsky vedle sebe, tvořily jednu rodinu.

Slušť zde učiniti zmínku o návštěvě Dr. Auerhana a taj. Seiferta z Národní Rady české z Prahy. Dlouho široká veřejnost česká neměla o Zelově ani tušení. Kdo tedy se měl o nás, o zelovský český ostrůvek, starat?

Jest třeba se také zmíniti o kazateli Mičanovi,

který sem zavítal mezi potomky Českých Bratří a přinesl zde duchovní posilu v české řeči. O, jak jsme po tom všichni toužili, jeden z bratří odjel do Čech, prý, aby než zemře, spatřil českou vlast. A domů na památku přinesl kus hlíny české a tu doma opatroval a v úctě choval jako klenot nejdražší; byl to ten český Tomeš.

Všichni exulanti v Zelově si byli vědomi toho, že jsou dětmi jednoho Otce a občany jednoho města Božího. Jednota ducha a srdečná láska bratrská udržovala je při vědomí, že patří do tradiční budovy Českých Bratří. Těmto našim Bratřím přispěním čs. vlády prostřednictvím Čs. ústavu zahraničního se dostává pomocné ruky v záležitostech hmotných. Duchovní jest přenecháno církvím, mravní, kulturní a osvětová práce ponechána krajanským spolkům a organisacím. Kromě Čs. ústavu zahraničního, jakožto veřejnoprávní korporace, který vyvíjí činnost pro všechny reemigranty na celém území ČSR, máme vlastní spolek „Sbor českých exulantů a navrátilců z Polska" se sídlem v Praze a se 17 odbočkami v pohraničí, jež mají sdružovati potomky českých exulantů, kteří byli repatriováni od roku 1918.

Sbor pečuje především o ty navrátilce, kteří do vlasti přišli v letech 1945—1949 a to ve směru duchovním, mravním, kulturním a i hmotném v tradici Husově, Komenského a Českých bratří. Má v úmyslu udržovati úzké styky a napomáhati i těm

z našich bratří, kteří zůstali v Polsku. Sbor exulantů a navrátilců v Praze jediná na příslušných místech v Praze o vysílání českých učitelů a českých knih do Zelova. Stará se i o zelovské děti, aby o jejich prázdninový pobyt v Čechách bylo postaráno a aby měly s námi živý kontakt. Naši navrátilci byli usídleni především v pohraničí; na Liberecku, na Stříbrsku, na Tepelsku, na Žluticku, na Šluknovsku a Karlovarsku a jinde, snad po celém pohraničí Československa. Nynější sbor zelovský čítá ještě asi 500 duší, o které chce mít péči náš sbor českých exulantů a navrátilců v Praze.

Naši zelovští krajané, jichž je tam vlastně jen hrstka, nemají již ani českého učitele, nemají ani českého starostu, mají však dosud českého faráře, exulanta Jaroslava Nevečeřala, který koná bohoslužby v českém jazyce v našem tradičním českém kostele, který máme všichni tak rádi, i my, kteří jsme doma ve vlasti. Zvláště je drahý těm našim bratřím, kteří tam zůstali a slyší v něm živé slovo. A my na ně nezapomeneme!

Vzniku exulantského sboru Českých bratří v Zelově, jenž je organismem, který rostl, který měl svou historii, prožíval svá protivenství, který prodělával jistá vývojová období, neporozumí, kdo nenahlédne do jeho minulosti. Naše exulanty a navrátilce z Polska nepochopí, kdo se nezahloubá a nevmyslí do jejich původu.

který sahá svými kořeny náboženskými do doby české reformace.

Česká reformace, Čeští bratři, to jsou slova, jež připadají jako ražená ze zlata. Vyjadřují velikost našich dějin. O to právě zde běží. To je ten účel, proč se zde činí zmínka o českém Zelově, o Českých bratřích, o evangelické reformované církvi, o exulantech a navrátilcích.

Dle Tomáše Bílka, skoro ¾ království byly zkonfiskovány. Mohutný proud exulantů, nejlepších to synů a dcer národa, odchází nyní navždy z rodné země. Všichni tito vystěhovalci se rozptýlili na různé strany. Velká část Bratří obrátila se do Polska, jež zůstalo útočištěm emigrace bratrské.

Dle spolehlivých historických pramenů a archiválních záznamů celkem 369 pánů a rytířů opustilo po roce 627 rodnou půdu. Vedle nich vypovídáni byli všichni nekatoličtí faráři; úhrnný počet ztrát země české odhaduje se na 30.000 rodin.

My, potomci českých vyhnaných pobělohorských, vracíme se nyní po přejití všehoc hněvu Božího do svých domovů, do své otčiny, tam, kde před 300 léty otcové naši opustili své vzdejší věci, domečky, sbory, role, vinice, kde je ze všeho svlékli a vyhnali v neznámou cizinu. A-však oni nepohrdli svící hořící a svítící, ale radovali se v podaném světle Jeho (Jan, 5., 35.)

Tak jako naši otcové očekávali klidně a doufavě věřili, že vzejde símě, které rozsévali a že se

urodí co zaseli, tak i my, jejich potomci, pevně věříme, že dědictví, jež nám předali, budeme v životě uskutečňovati a že stavbu, kterou v obnovené nám drahé vlasti zakládáme a budujeme, bude rozumnýma a pilnýma rukama našich dětí, našich potomků taktéž uskutečňována a vybudovávána ve věčně trvající chrám lásky a bratrství, kde všechna srdce budou proniknuta živou vírou a důvěrou k Bohu.

Víme, že jenom Kralická bible, Labyrint světa a ráj srdce, Cithara Sanctorum, Evangelický buditel srdce z roku 1744, modlitební knihy, postilly, kancionály a bratrské katechismy udržely nám vědomí sounáležitosti a příslušenství k našemu národu, že jen tyto knihy po celá staletí silily a podporovaly vědomí a lásku k českému jazyku. Tyto duchovní klenoty, které vzali s sebou naši praotcové, zachovaly nám nejen českou kulturu duchovní a český jazyk, ale svrchované důležité jest to, že jsme nesplynuli s cizím živlem a navíc, že jsme se také neodnárodnili, poněvadž byl v nás vštípen onen silný prvek náboženský a citový vztah k vlasti svých prarodičů.

Za doby pronásledování Čeští bratří se sblížili s reformovanými tak těsně, že obě vyznání úplně splynula. V době druhého rozdělení Polska v roce 1793, kdy Velkopolsko připadlo Prusku, z bývalých 60 obcí bratrských zůstalo jen 7, a to 3 čistě německé a 4 polské. Na starou Jednotu bratrskou

upomíná jen jméno a některé části církevního zřízení. Jednota bratrská byla roku 1817 v Polsku zrušena. A tak na slavnou naši starou Jednotu bratrskou, představovanou J. A. Komenským, jež splynula v církev reformovanou, upomíná jen jméno.

Zachovali jsme si jednotu mysli a srdcí, tak těžce vydobytou předchozím utrpením svých předků na Bílé Hoře, na Staroměstském náměstí, vypovězením ze země, konfiskací majetku, rekatolisací země, různými ústrky a blouděním v cizině.

Obstáli jsme ve zkoušce mravního a lidského odhodlání, ježto jsme byli jednotní a nerozdílní a pevní ve svém náboženském přesvědčení, založeném na gruntu zbožné jednomyslnosti a lásce.

Jan Hus, průkopník české reformace, Jan Amos Komenský, duchovní vůdce národa a poslední biskup Českých bratří, tito oba zemřeli mimo hranice naší země české, abychom my žili a pracovali pro lepší, hlubší a opravdovější budoucnost svého lidu, to jest smysl a odkaz našich předků, duchovních velikánů.

Z jejich odkazů vždy jsme čerpali a čerpáme víru, naději a poučení. Vše, co jsme po svých předcích zdědili a přes těžké a nesnadné časy přechovávali, chceme nyní ve vlasti milené na dále zachovati a nesmlouvavě sobě podržeti.

Chceme být věrni odkazu J. A. Komenského, chceme být ratolesti rostoucí, ratolesti rostoucí

podle studnic, ratolesti rostoucí nad zeď. Chceme být pamětliví a býti vědomi si toho a vštěpovati svým dětem, z jakého kmene jest náš původ, abychom byli révovím dobrým, a vysazovali svá role vinným kmenem výborným a očekávali, aby nesla hrozny a neproměnila se v plané révy.

My čeští exulanti a navrátilci z Polska stojíme v těchto převratných dobách a revolučních a neklidných dnech, kdy se usiluje o trvalý světový mír ve světě mezi národy a státy, jsouce pevně odhodláni kráčeti v šlépějích Husových, Komenského, v intencích Českých bratří. Nyní, ve své vlasti, vděčíme za vše Bohu, že nás milostivě v minulosti vedl svými cestami a že nás povede i nadále.

Zavazujeme se, že nikdy nezradíme odkaz velkých vůdců českého národa, duchovních vůdců české reformace. Tito velcí a stateční synové českého národa dali nám svým čestným plněním povinnosti k národu příklad nejvyšších ctností.

Dr Władysław Jelinek

Śladami Braci Czeskich w Zelowie

Praga 1947

Tłumaczył Jerzy Swoboda

Zelów - 2025

Ku pamięci…

Książeczkę tę dedykuję przede wszystkim moim rodakom z Zelowa, ale także innym wychodźcom i repatriantom z Polski.

Celem moich wysiłków, było zachowanie pamięci o tym, co nadal jest treścią wspomnień z życia, przechowywanej w głowie i wewnątrz serca.
Zgromadzony tu materiał pochodzi z ksiąg parafialnych Wspólnoty w Zelowie i jest w istocie zbiorem moich własnych obserwacji na temat tego, co porusza i wypełnia życie wychodźców.
Tak, stare umiera a nowe rodzi się na naszych oczach. Jeśli określenie „panta rhei" („wszystko płynie" – jest płynne, nietrwałe, zmienne, przemija) ma zastosowanie gdziekolwiek, to przede wszystkim w odniesieniu do losów nas, wychodźców.
Żegnamy Was, nasz Zelowie, Zelówku, Pożdżenice, Józefatowie i inne nasze osady i wsie.
My, potomkowie czeskich wychodźców, jakże często wspominamy naszą ojcowiznę, zagrodę
w której teraz rządzi i pracuje inny już gospodarz…
Żegnamy Was, nasze rodzinne wioski i osady…

Dr Władysław Jelinek

Motto: „Nie wzięliśmy z sobą niczego,
w drodze nam zbędnego.
Jeno Tę Biblię Królewską,
by nas prowadziła.
Przez labirynt świata tego…”

(fragment pieśni czeskich wychodźców
religijnych)

Wierni Kościoła Ewangelicko – Reformowanego w Zelowie, w Polsce, są potomkami wygnańców „pobiałogórskich”- *, którzy musieli opuścić Czechy, emigrując za granicę z powodu swoich przekonań religijnych.
W tym czasie, najwybitniejsi synowie czeskiego narodu, wyjechali do Saksonii, Łużyc, Śląska, Polski i innych miejsc.
Czesi którzy osiedli w Zelowie i okolicach, pochodzili głównie z Dolnego Śląska: Bedřichovskieho Hradca, Lubica, Dolnych i Górnych Podebrad niedaleko Strzelina, ale najwięcej rodzin wywodziło się z okręgu kempeńskiego: z Tabora i Czernina.
Nazwy osad emigracyjnych założonych przez Braci Czeskich, pochodzą z roku 1742.
Jak podaje kronika parafialna w Zelowie: „… 15 listopada 1802 roku, Bracia Czescy podjęli decyzję o zakupie wsi Zelów, położonej około 40 km od Łodzi, razem z całymi gruntami, lasami i budynkami.
Około siedemnastu rodzin, zwróciło się do współwyznawcy, szlachcica polskiego Aleksandra Petrozelina z Korwina, o pomoc we wszystkich postępowaniach sądowych i urzędowych.
Zelów został zakupiony od szlachcica Józefa Świdzińskiego za 25 666 talarów pruskich, czyli 154 000 złotych polskich…”

Umowa została faktycznie sporządzona, odczytana i podpisana we wsi Czermina, gdzie mieszkali wychodźcy zakupujący majątek Zelów dnia 20 listopada roku 1802, dzięki czemu zyskała moc prawną.
Dokument podpisali: Józef Świdziński, Aleksander de Korwin Petrozelin oraz koloniści – Jan Jelinek, Jan Matys, Jan Polaczek, Jan Pospiszył, Jan Sława, Marcin Korzynek, Wacław Kulhawy, Karol Nemeczek, Wacław Pytliczek, Bedrzych Proważnik.

* - „uchodźcy pobiałogórscy” - Bitwa na Białej Górze, (cz. bitva na Bílé hoře) – bitwa stoczona 8 listopada 1620 na Białej Górze pod Pragą między siłami czeskich protestantów a wojskami koalicyjnymi katolickich Habsburgów, największa klęska w historii Czech i decydująca bitwa, która zmieniła losy kraju. Przegrani protestanci, w tym Bracia Czescy musieli uciekać za granicę, przed zemstą katolików.

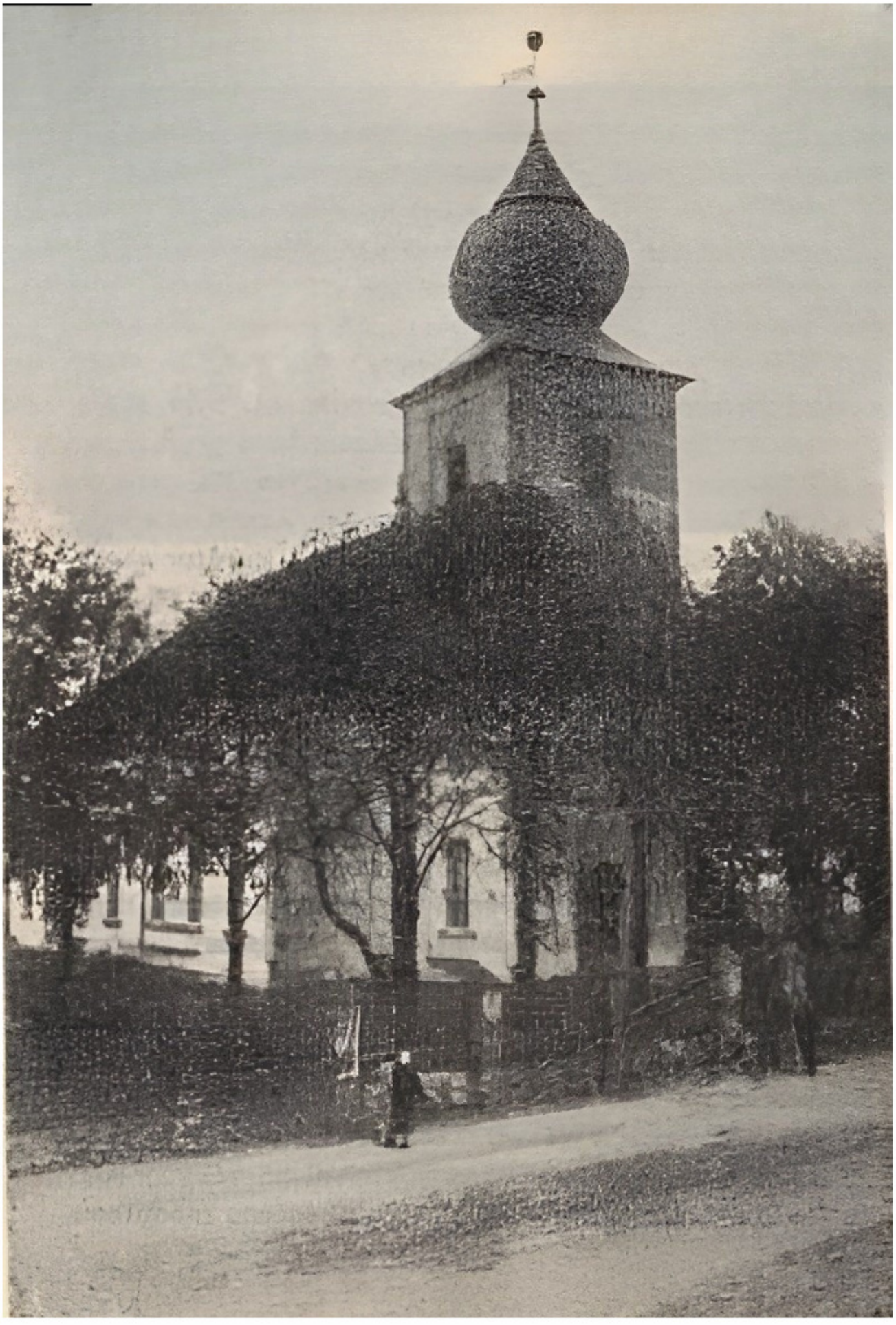

Świątynia Pańska Kościoła Ewangelicko - Reformowanego w Zelowie

Początkowo członkowie zelowskiego osadnictwa, nie mieli własnego, duchowego przywódcy i pasterza, dlatego chrzcili swoje dzieci w okolicznych kościołach katolickich. Również ceremonie ślubne odbywały się w rzymsko - katolickim kościele w pobliskim Buczku.
Z ksiąg parafialnych dowiadujemy się, że późniejsi duchowni pochodzili ze Śląska. Braciom w Zelowie w głoszeniu Słowa Bożego pomagał duchowny administrator, Jakub Stettius z Bedrichowa, będący również administratorem zboru w Taborze w Księstwie Poznańskim. Duchowny ten udzielił pierwszej konfirmacji zelowskiej młodzieży w roku 1811; był więc podówczas administratorem zboru w Zelowie. W latach 1811 – 1817, do Zelowa przybył pastor ewangelicko – reformowany, Tomasz Kowacz ze Śląska, a od 1817 do 1819 roku, działalność duchowną powierzono pastorowi Janowi Fabremu, ewangelikowi ze Śląska. W roku 1819 starszy nad zborami E. R. Diehl, mianował Polaka Aleksandra Głowackiego, stałym duchownym, pastorem zboru w Zelowie. Pastor Głowacki pozostawał w swojej posłudze kaznodziejskiej do 4 listopada 1830 roku.
Kazania wygłaszano wyłącznie po polsku, gdyż pastor Głowacki nie znał języka czeskiego.
Za czasów pastora Głowackiego, 12 lipca 1821 roku, położono kamień węgielny pod murowaną świątynię Kościoła Ewangelicko – Reformowanego. Został on wybudowany częściowo ze środków własnych członków Kościoła, a częściowo przy wsparciu rządu (Królestwa Polskiego – przyp. tłumacza) .
Uroczyste nabożeństwo rozpoczęło się odśpiewaniem Psalmu 132, wersetów 3, 4, 5. Okolicznościowe kazanie wygłosił po polsku pastor Głowacki. W imieniu zelowskiej wspólnoty, pozdrowienia wygłosili:
Jan Andersz – sołtys wsi, Jan Zaunar – z zarządu kościoła, proboszcz parafii Aleksander Głowacki, oraz prezbiterzy – Jan Jelinek i Bogumił Fibich. W imieniu parafii Kościoła Ewangelicko - Augsburskiego w Łasku, uroczystość uświetnił swoją obecnością, pastor Bedrich Rodiger.
Kościół Rzymsko – Katolicki, reprezentował swoją obecnością ksiądz Jan Ochmanowski, proboszcz parafii w Buczku. Pośród znamienitych, zaproszonych gości, obecni byli: szlachcic Józef Świdziński (były właściciel Zelowa) oraz Aleksander Petrozelin de Korwin, przedstawiciel i szlachetny współwyznawca oraz przyjaciel zelowskich osadników.

3 lipca roku 1825, Świątynia Pańska została ukończona i poświęcona Słowem Bożym przez superintendenta Diehla, przełożonego generalnego wszystkich zborów Kościoła Ewangelicko _ Reformowanego w Królestwie Polskim. Odśpiewano Psalm 84: „Jak miłe są Twoje przybytki, Panie Zastępów”. Uroczyste kazanie wygłosił pastor Głowacki, opierając się na tekście 2 Księgi Kronik, rozdział 6, werset 2:

- „Oto zbudowałem Ci Panie, dom na mieszkanie i miejsce, gdzie będziesz przebywał na wieki".

Poświęcenie Świątyni Pańskiej zakończono modlitwą oraz tekstem z czeskiego śpiewnika, wydanego przez Braci w Sycowie, w Polsce:
„… Ciebie Boże chwalimy, Pana naszego chwalimy"

Pomnik Jana Husa w Zelowie

Niedługo, w roku 1950, odbędą się obchody Jubileuszu, 125 Rocznicy konsekracji Ewangelickiego Refektarza Kościoła Pańskiego w Zelowie, gdzie z pewnością godnie, upamiętniona zostanie budowa świątyni i rozwój działalności duchowej. Warto przypomnieć, że obok kościoła usypano kopiec z napisem: „6 lipca 1415 – 1915. Kamień Husa".
Dzień spalenia Mistrza Jana Husa, jest corocznie upamiętniany uroczystymi nabożeństwami.
Od momentu założenia wspólnoty, gdy wygnańcy przenieśli się do Zelowa, służyli oni jego zgromadzeniu, zapewniając mu rozwój i duchowe wsparcie.

Jak już wcześnie wspominałem, jednym z pierwszych duchownych, był Ślązak, Jakub Stettius pastor ewangelicki, dojeżdżający do Zelowa. Przybywał do kościoła nieregularnie a mianowicie na ceremonie chrztów, slubów, pogrzebów. Dojazdy utrudniała duchownemu długa, nieprzejezdna droga ze Śląska.
Drugim duchownym był też Ślązak, Tomasz Kowacz. Po nim posługę kapłańską objął Polak, Aleksander Głowacki. Po pastorze Głowackim, nastał ksiądz Jan Mozes – posługiwał w zelowskim zborze przez 40 lat
Kiedy pastor Mozes umarł, ze Śląska powołano Hugo Sikorę.
Potem duchownych ewangelickich, powoływanych ze Śląska, zastąpił kolejny Polak, pastor Garszyński.
W końcu bracia zelowscy zapragnęli czeskiego języka podczas odprawiania nabożeństw i ceremonii religijnych. Chcieli mieć prawdziwego, czeskiego pastora. Delegacja zelowskich parafian udała się z petycją w tej sprawie do pastora Jana Karafiata w Lgocie, aby pozyskać jego przychylność i pomoc w tej sprawie. Niestety pastor Karafiat nie mógł objąć urzędu w zelowskim zborze, nad jego wierną trzódką, choć na pewno imponowali mu swoją duchowym rozwojem i gorliwością w chęci pozyskania czeskiego pastora na urząd.
W końcu wysłano do Zelowa czeskiego pastora ewangelickiego, Bedrzicha Jelenia, pochodżcego z Libic nad Cedliną niedaleko Podebrad.
Jako administrator nie mógł jednak posłużyć na długo w Zelowie i w końcu został mianowany na stanowisko superintendenta w Warszawie.
Bracia więc nadal nie mieli upragnionego czeskiego duchownego.
Po pastorze Jeleniu obowiązki nad parafią w Zelowie objął ksiądz Skierski, Polak, który administrował zelowskim kościołem do roku 1909.
Jego następcą miał zostać ksiądz Tosio, również Polak, utalentowany, oddany Bogu człowiek i błyskotliwy mówca. Był on jednak administratorem zgromadzenia tylko przez krótki czas, dojeżdżając do Zelowa.
W końcu jednak przyszła do Zelowa propozycja z Czech, aby zelowskim administratorem, został pochodzący z Pragi, ksiądz Radechovsky. Pozostał on w zgromadzeniu w latach 1909 – 1918.
I tak to zbór w Zelowie często cierpiał na brak czeskich pastorów.
Praca duchowa i życie religijne nie osiągnęły od początku takiego poziomu, jakie można było osiągnąć, dzięki głoszeniu Słowa Bożego w języku czeskim.
Parafia Kościoła Ewangelicko – Reformowanego w Zelowie, rozrosła się dopiero po roku 1918, a liczba jej wiernych rosła z roku na rok.
W roku 1925 parafia liczyła 3500 dusz, Czechów, Polaków, Niemców i … Żydów!
Sam Zelów liczył wtedy około 6 000 mieszkańców – Czechów, Żydów, Polaków i Niemców. Kościół Pański mógł wtedy jednorazowo pomieścić ok. 1000 wiernych, a zbór w Zelowie był zarządzany przy pomocy 10 starszych zboru! Przewodniczył ksiądz pro-

boszcz, jednym z członków Rady był skarbnik parafii, był nim także wybierany kurator.
Podczas nabożeństw, w Zelowie nadal używano starego wydania śpiewnika, opartego treścią na Księdze Psalmów i pismach natchnionych. Śpiewniki te, drukowane czcionką „szwabachą" (pismem przypominającym pismo gotyckie - przyp. tłumacza), są po dziś dzień używane we wszystkich zborach „wychodźczych" w Polsce, jakie pozostały po powojennej reemigracji Czechów z Polski do Czechosłowacji.
Niewielkie „wysepki" Braci pozostały jeszcze w Zelowie, Kucowie, Faustynowie, Łodzi i na Śląsku.

Wychodźcom pozostałym w Zelowie w pracy duchowej pomagali tzw. kantorzy, posiadający elementarne wykształcenie duchowne, porównywani do pisarzy – skrybów z certyfikatem, pozwalającym na prowadzenie podstawowych praktyk religijnych z wiernymi. Zastępowali pastorów, proboszczy podczas ich nieobecności, choroby lub urlopu, lub gdy ksiądz był bardzo zajęty.
Kantor nauczał religii, posługiwał się Słowem Bożym, prowadził stowarzyszenia młodzieżowe, szkołę niedzielną, przygotowywał młodzież do konfirmacji, a także był organistą. Najbardziej znanymi kantorami, którzy przyczynili się do rozwoju pracy duchowej zgromadzenia, byli: bracia Kohenowie, Kulhavy, Hart, Marek, Wichek, Libał, Dedecjusz, Jersak, Pospiszył Emil – długoletni nauczyciel śpiewu kościelnego.
Jan Tomesz, reemigrant, obecny wikariusz w Trmicach koło Usti nad Łabą, cichy, pokorny brat, całkowicie oddany sprawie Bożej, pozostał najdłużej w posłudze kantora kościelnego.

Administracja publiczna wychodźczej gminy w Zelowie i innych, okolicznych wsiach: Zelówku, Pożdżenicach, Józefatowie, do roku 1945, znajdowała się niemal wyłącznie w rękach Czechów. W rzeczywistości, to ludność czeska była najwyższym organem władzy administracyjnej w gminie Zelów. Czescy potomkowie religijnych wychodźców sami wybierali swojego wójta, sołtysów na walnych zgromadzeniach.
W Zelowie istniał także własny wymiar sprawiedliwości, na którego czele stał sędzia ludowy Pospiszył – człowiek mądry i sprawiedliwy, choć nie posiadał prawniczego wykształcenia, ani nawet średniego, jednak zgodnie z prawem orzekał o drobnych wykroczeniach, popełnionych przez obywateli polskich, mieszkańców gminy Zelów.
Czesi w Zelowie, to przede wszystkim tkacze, bardzo wykwalifiko-

wani , eksperci w swoim tekstylnym rzemiośle. Pośród nich byli także drobni rolnicy, sklepikarze…

Zelowscy potomkowie wychodźców, nie wyróżniali się spośród ogółu miejscowej ludności, specjalnym, charakterystycznym strojem ludowym. Ale gdzieniegdzie pojawiała się pewna osobliwość, pozwalająca na wyróżnienie spośród innych nacji, zamieszkujących Zelów i okoliczne wsie. Były to czepki, czepce, dziś noszone już tylko
przez stare babcie, idące do kościoła. Wcześniej, każda mężatka nosiła taki czepek. To okrągłe, zakrywające włosy na głowie aż po szyję, nakrycie. Są uszyte z koronki, białe, wiązane pod szyją długimi, białymi tasiemkami. Każda panna młoda, otrzymywała taki czepek w ślubnym posagu.

Dwa lata po I Wojnie Światowej, w roku 1920, pochodzący z Zelowa ksiądz Fibich, został powołany jako kaznodzieja w zelowskim zborze.
Czynił to początkowo do roku 1930, potem po pięciu latach przerwy,
głosił w latach 1935 – 1937. Kazania wygłaszał wiernym w języku czeskim. Później na prośbę konsystorza w Warszawie, odprawiał również nabożeństwa po polsku, w każdą ostatnią niedzielę miesiąca.
Po powołaniu go do służby w wojsku polskim w Toruniu, nastał nowy
pastor, ksiądz Rusiec, wygłaszający kazania po polsku i sporadycznie
po czesku.
W czasach, kiedy wspólnota nie posiadała duchowego pasterza, zastępował go kantor, posługujący się Słowem Bożym.
Przez długi czas, wspólnota nie miała przykładnych i gorliwych kaznodziejów, co znacznie utrudniało jej działalność. Koniecznym więc stało się przezwyciężenie trudności, jakie stanęły na drodze wspólnoty.
W obronie swojej językowej odrębności, Czesi założyli przy kościele
czeską bibliotekę publiczną, która została wyposażona w szereg najlepszych dzieł z czeskiej literatury. Z pomocą wychodźcom przyszły władze Czechosłowacji, które wzięły na siebie odpowiedzialność za podtrzymanie czeskiej edukacji wśród zelowskich ewangelików. Zajęła się tym placówka dyplomatyczna,
Ambasada w Warszawie. Dzięki jej pomocy, w ogólnodostępnej czytelni w Zelowie, można było na bieżąco zapoznać się z licznymi,
czeskimi czasopismami.
Braciom udało się również wypromować naukę języka czeskiego w miejscowych szkołach podstawowych, w ilości co najmniej dwóch godzin tygodniowo. Postarano się ponadto o wprowadzenie w tym celu do szkół, własnej kadry nauczycielskiej, wyszkolonej religijnie
dla potrzeb miejscowych parafian ewangelicko – reformowanych.

Parafianie z Zelowa, Kucowa, Czermina i Taboru, nawiązali ponadto kontakt z ówczesnym proboszczem Karolem Banszelem, pochodzącym z Orłowa na Śląsku. Został on założycielem i dyrektorem Państwowego Ewangelickiego Instytutu Nauczycielskiego
w Ostrzeszowie koło Leszna. I tak dochodzimy do podkreślenia pracy tego nowego, polskiego instytutu naukowego, gdzie podjęło naukę w roku 1922, dwunastu młodych mężczyzn z Zelowa.
Od roku 1930 w zelowskiej parafii zaszły duże zmiany: przede wszystkim odnowiono cały budynek świątyni, wybudowano nową, murowaną plebanię i wzniesiono przy Rynku, duży budynek mieszkalny, z którego dochód netto miał być przeznaczony na pensje dla proboszcza i kantora, ponieważ duchowieństwo ewangelickie w Polsce, nie otrzymywało żadnego wsparcia ze strony państwa.

Wybuchła II Wojna Światowa. Nadszedł czas niemieckiej, nazistowskiej okupacji.
W latach 1939 – 1945, wielu z potomków czeskich wychodźców religijnych, poniosło męczeńską śmierć tak, jak niegdyś, ponownie doświadczyli w swojej historii wiele cierpień i upokorzeń.
Naziści jako coś dla nich oczywistego, wprowadzili bezwarunkową prace przymusową, terror, przemoc, tortury, wywózkę do obozów koncentracyjnych. Nazistowska, niemiecka okupacja nie dbała o prawa człowieka, jego wolność i potrzeby, także te kulturowe i religijne. Ta despotyczna, barbarzyńska i nieludzka władza, nie znała sprawiedliwości.
Zagroziła wysiedleniem naszych czeskich rodzin ze wsi Bachorzyn koło Zelowa. Niemcy rozpoczęli wywłaszczanie gruntów w tej wsi, należących do zelowskich parafian. Na szczęście jednak wczesny upadek nazistowskich hord, całkowicie pokrzyżował ich plany. Uratowało to dziesiątki naszych czeskich rodzin przed eksmisją z ich
majątków, kilkadziesiąt dusz zostało uratowanych, ocalonych od haniebnych prześladowań i okrutnej tyranii nazistów.
Druga Wojna Światowa pozostawiła katastrofalne konsekwencje w życiu duchowym i religijnym zelowskich ewangelików. Nastąpiła stagnacja i ochłodzenie w sprawach Bożych.
Pismo Święte utraciło swój dotychczasowy prymat, przestało być dla wiernych jedynym i integralnym źródłem wiary, prowadzącym ich niewzruszenie „przez labirynt tego świata” (fragment pieśni religijnej czeskich wychodźców – przyp. tłumacza) …

Po I Wojnie Światowej, konkretnie w latach 1922 – 1925, miała miejsce pierwsza remigracja potomków czeskich wychodźców religijnych do ojczyzny przodków. Dotyczyła ona jednak niewielkiej liczby rodzin.

Dom parafialny zboru Ew. Reformowanego w Zelowie

Nasi rodacy, którzy zdecydowali się na powrót, osiedlani byli w dużych majątkach ziemskich, które dla nich rozparcelował dawny
Urząd Ziemski w miejscowościach: Zábřeh, Vikýřovice koło Šumperka, Encovany Trebutićky w województwie litomerickim, a także w Ćiżkovicach, Sulejovicach i Sitejovicach w województwie lovosićkim.

Po Drugiej Wojnie Swiatowej w latach 1945 – 1947, miała miejsce druga reemigracja Czechów z Zelowa. Łączną liczbę tych osób powracających, szacuje się na około 4000 osób (wg ostatecznych wyliczeń – było to 5000 osób! – przypis tłumacza). Przesiedleńcy
znaleźli nowy dom w przygranicznych rejonach Czechosłowacji
(głównie w opuszczonym przez Niemców, Kraju Sudeckim – przyp.
tłumacza) gdzie założyli odrębne zgromadzenia religijne w ramach wspólnoty Kościoła Ewangelicko – Reformowanego.

W Zelowie oprócz zboru Kościoła Ewangelicko – Reformowanego,
istniał także zbór Kościoła Chrześcijan Baptystów, założony w roku 1870, liczący 650 wyznawców. Kościół Baptystów od chwili swojego powstania, miał następujących kaznodziejów:
Karola Jersaka, Harta, Augusta Merajsa, Jana Pospiszyła, Michała Marka, Franciszka Ondrę, Karola Strzelca, Theodora Starca. Ostatnim
kaznodzieją był Józef Teofil Tuczek. Pochodził z Zelowa i wyróżniał się talentem muzycznym i wyczuciem śpiewu religijnego.

Był błogosławieństwem dla prężnie działającego chóru baptystów do 1945 roku. Warto zauważyć, że rodzina Tuczków, wyróżniała się celując w muzyce i śpiewie. Na przykład Jan Tuczek napisał „Harfę Syjonu", czyli zbiór pieśni religijnych.
Choć zbór Baptystów w Zelowie był prężnie działający, to w wyniku reemigracji do Czech, wspólnota podzieliła się na dwie gminy. Jedna powstała w Śumperku i jej kaznodzieją został Józef Teofil Tuczek .
Drugą Gminę utworzono w Libercu, gdzie kaznodzieją został Vilhelm Volansky, dobry i wierny pasterz swojej trzody.
Gmina Baptystów w Zelowie, utrzymywała bardzo ożywione kontakty ze starą ojczyzną jeszcze przed Pierwszą Wojną Światową, a przywódcy Kościoła na ziemiach czeskich, troskliwie dbali o swoich braci za granicą. Baptyści zelowscy prenumerowali swoje kościelne czasopisma „Probuzeni" (Przebudzeni) i „Rozsevać" (Siewca) .
Byli też regularnie odwiedzani przez kaznodziejów z Brna, doktora Norberta Czapka, Vaculika i dr Jindricha Prochazki – dyrektora Seminarium Duchownego Czechosłowackich Baptystów w Pradze.

Dom Modlitwy zboru Baptystów w Zelowie

Ponadto Zelowie istniała wspólnota religijna pod nazwą Wolny Kościół Ewangelicko – Reformowany, licząca około 60 dusz, w której Słowem Bożym posługiwał się Franciszek Holaczek, będący posłusznym i wiernym sługą, swojego małego zboru.
Wolny Kościół Ewangelicko – Reformowany utrzymywał stosunkowo najszersze kontakty z ziemiami czeskimi. Nadsyłane stamtąd religijne czasopismo „Bethania", cieszyło się w Zelowie dużą popularnością.
Przywódcy Kościoła w Czechach, odwiedzali zelowski zbór regularnie, a byli to mile widziani goście, kaznodzieje : A. Adlof z Pragi, a także F. Urbanek z Żiżkova, dr A W Ciark z Pragi, J. Porter z Vinohradów oraz O. Kostomlatsky z Brna.
Wolny Kościół Reformowany rozpoczął swoją działalność od roku 1907. Powoli zaczął tracić wiernych, wskutek szczególnie gorliwej pracy, zasługującej na godną podziwu pochwałę tzw Jednoty Konstanckiej, stawiającej sobie za cel przywrócenie jedności w Kościele Ewangelicko – Reformowanym. Z inicjatywy Jednoty Konstanckiej, w 1908 roku , pastor Prudky odbył podróż informacyjną do osad wychodźców czeskich w Polsce (ziemiach, będących pod zaborem rosyjskim – przyp. tłumacza). Drugą podróż, w tym także z wizytą w Zelowie, odbył w roku 1909.
Te wymienione trzy odłamy protestantyzmu reformowanego, żyły ze sobą w zgodzie, tworząc jedną rodzinę.

Warto też przypomnieć tu o wizycie dr Auerchana i tajnego radcy Seiferta z Czeskiej Rady Narodowej w Pradze. Przez długi czas, czeska opinia publiczna nie miała pojęcia o istnieniu Zelowa, czeskiej enklawy na ziemiach polskich. Któż więc z żyjących w Ojczyźnie Czechów, mógł się zainteresować czeską wyspą Zelów?
Należy również wspomnieć o kaznodziei nazwiskiem Miczan, który sam będąc potomkiem czeskich wychodźców, przywiózł do Zelowa siłę duchową zawartą w języku czeskim. O jakże tu potem wszyscy tęsknili, a jeden z braci udał się do Czech, rzekomo tylko po to, żeby przed śmiercią zobaczyć czeską ojczyznę.
I przywiózł do domu na pamiątkę kawałek czeskiej gliny, który przechowywał z wielką czcią, niczym najcenniejszy klejnot. Był to czeski brat nazwiskiem Tomesz…
Wszyscy wychodźcy w Zelowie mieli świadomość, że są dziećmi jednego Ojca i obywatelami jednego miasta Bożego. Jedność ducha i serdeczna, braterska miłość, utwierdzały ich w przekonaniu o przynależności do tradycyjnego gmachu Braci Czeskich. Bracia ci z inicjatywy rządu czechosłowackiego, otrzymywali pomoc materialną za pośrednictwem Czechosłowackiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Praca duchowa z czeskimi wychodźcami, należała do Kościołów, a moralna, kulturalna i oświatowa – do stowarzyszeń

i organizacji ziomkowskich. Oprócz czechosłowackiego M S Z, jako
korporacji publicznej rozwijającej działalność na rzecz wszystkich reemigrantów, powracających do Ojczyzny, mieliśmy także własne, społeczno – religijne stowarzyszenia jak „Zbór czeskich wychodźców, powracających z Polski" z Oddziałem Głównym w Pradze i siedzibami na Pograniczu, których zadaniem było jednoczenie i asymilacja powracających do Czech potomków wychodźców, repatriowanych
po 1918 roku.

Zbór opiekuje się przede wszystkim repatriantami, którzy przybyli
do ojczyzny w latach 1945 -1947, zapewniając im duchowe, moralne, kulturalne kierownictwo i materialne wsparcie w duchu tradycji mistrza Jana Husa, Jana Amosa Komeńskiego i Braci Czeskich.
Zamierza utrzymywać bliskie kontakty i pomagać tym, którzy powrócili z wygnania, oraz tym naszym braciom, którzy pozostali
w Polsce. Zbór jako zgromadzenie publiczne utworzone z zesłańców, repatriantów, prowadzi negocjacje z odpowiednimi instytucjami państwowymi i społecznymi w Pradze, w sprawie wysyłania czeskich
nauczycieli i literatury dla potrzebujących wsparcia, naszych braci
w Zelowie. Opiekuje się również dziećmi zelowskimi, aby zapewnić im wakacyjny pobyt w Czechach i zagwarantować stały kontakt z nami.
Nasi repatrianci zostali osiedleni głównie na pograniczu w rejonach:
libereckim, strebskim, tepelskim, zluteckim, sluknovskim, karlovo
varskim i tym rozrzuconym w mniejszych skupiskach na innym terenie Czechosłowacji.
Obecna wspólnota czeska w Zelowie liczy jeszcze 500 osób, którymi
pragnie się zaopiekować nasza wspólnota czeskich zesłańców i repatriantów w Pradze.
Garstka naszych rodaków pozostałych w Zelowie i okolicach, nie mają już czeskich nauczycieli, burmistrza, ale wciąż mają swojego czeskiego duchownego, pastora Jarosława Niewieczerzała, który nadal odprawia tradycyjne nabożeństwa po czesku w naszym tradycyjnym,
czeskim kościele. Tym, którego tak wszyscy nadal kochamy, nawet teraz, kiedy jesteśmy w ojczyźnie z dala od Zelowa i naszych pozostawionych tam rodaków. Niech oni słyszą tam czeską mowę, żywe słowo, niech będzie im to drogie, a my nie zapomnimy o nich!

Powstanie emigracyjnego zboru Braci Czeskich w Zelowie, organizmu
który się nadal rozwija, mającego własną historię, doświadczonego dziejowymi wydarzeniami, przeciwnościami, nie zostanie zrozumiane przez tego, kto nie zgłębi jego przeszłości. Nasi wygnańcy i repatrianci
nie zostaną zrozumiani przez kogoś, kto nie zagłębi się i nie zastanowi nad swoimi korzeniami.

Korzeniami, które pochodzą z czasów czeskiej reformacji.
Czeska reformacja, Bracia Czescy – są to słowa, które wg mnie, wydają się wykute ze złota. Wyrażają one wielkość naszej historii. Właśnie to, próbuję tu powiedzieć. Dlatego zawarłem w tej broszurze wspomnienia o czeskim Zelowie, Braciach Czeskich, Kościele Ewangelicko – Reformowanym, wychodźcach, repatriantach…
Ze skonfiskowanych naszym przodkom ziem Królestwa Czeskiego, Tomaszowi Bilkowi zabrano ¾ majątku ziemskiego. Ogromna rzesza wygnańców, najlepsi synowie i córki narodu, opuszczają teraz swoją Ojczyznę na zawsze*

(* - W 1548 r. cesarz Ferdynand I Habsburg wydał edykt nakazujący Braciom Czeskim - grupie wyznaniowej, której korzenie wywodziły się od reformatora Jana Husa - przejście na katolicyzm bądź też opuszczenie granic cesarstwa pod groźbą prześladowań. Jednota Braci Czeskich - bo tak nazywał się ich kościół - w dużej mierze wyemigrowała do Królestwa Polski – przypis tłumacza.)

Wszyscy ci emigranci rozproszyli się w różnych kierunkach. Znaczna część braci skierowała się do Polski, będącej schronieniem dla emigrantów. Według wielu wiarygodnych źródeł historycznych i zapisów archiwalnych, po roku 1627, Ojczyznę opuściło w sumie 369 panów i rycerzy. Prócz nich, wypędzono wszystkich niekatolickich proboszczów – w sumie wszystkich, wypędzonych z czeskich ziem, szacuje się na 30 000 rodzin.
My potomkowie „pobiałogórskich", czeskich wygnańców, powracamy teraz po ustąpieniu burz gniewu Bożego, do naszych domów, do naszej Ojczyzny. Tam, gdzie 300 lat temu, ojcowie nasi pozostawili swoje codzienne obowiązki, rzeczy, domy, kościoły, pola, winnice, będąc ogołoceni ze wszystkiego i wypędzeni na nieznane pustkowie.
A jednak nie trwożyli się w płonącym, nieznanym im świecie, lecz „radowali się w Jego (Bożym) świetle" – (ewangelia wg św. Jana, rozdział 5, werset 35 – Biblia Królewska).
Tak, jak nasi ojcowie spokojnie czekali i z nadzieją wierzyli, że zasiane przez nich ziarno wykiełkuje i że zbiorą to, co zasiali.
Dlatego my, ich potomkowie mocno wierzymy, że dziedzictwo które nam przekazali, zrealizuje się w życiu i że struktura, którą tworzymy i budujemy w odrodzonej, drogiej nam ojczyźnie, zostanie również zrealizowana – wzniesiona inteligentnymi i pracowitymi rękoma naszych dzieci, naszych potomków. Wierzymy, że odbudujemy tu trwałą świątynię miłości i braterstwa, gdzie wszelkie łaski będą przeniknięte żywą wiarą i zaufaniem do Boga.

Wiemy, że tylko Biblia Królewska, Labirynt Świata i Raj Serca, Cithara Sanctorum (Cytra Świętych – pieśń religijna, przyp. tłumacza), ewangelicki „Przebudziciel serca" z roku 1744, modlitewniki, apostille, kancjonały i braterskie katechizmy – utrzymywały nas w duchu przynależności do naszej wiary i naszego narodu. Tylko te książki umacniały i wspierały świadomość narodową i miłość do języka czeskiego przez całe wieki. Te duchowe klejnoty, które nasi przodkowie zabrali ze sobą na tułaczkę, zachowały dla nas nie tylko czeską kulturę duchową i język czeski. Co zaś najważniejsze, nie zlaliśmy się z obcym elementem, co więcej, nie wynarodowiliśmy się, bo zaszczepiły nam owe klejnoty duchowe, silny pierwiastek religijnej i uczuciowej więzi z ojczyzną naszych dziadków.

W okresie prześladowań, Bracia Czescy tak silnie związali się z Kościołem Ewangelicko – Reformowanym, że oba te wyznania całkowicie się ze sobą połączyły. W momencie drugiego rozbioru Polski w 1793 roku, kiedy Wielkopolska przypadła Prusom, z 60 dawnych wspólnot Braci Czeskich, pozostało tylko 7! 3 – czysto niemieckie i 4 polskie. Z dawnej jedności Braci Czeskich pozostały jedynie nazwa i niektóre części składowe instytucji Kościoła.
Jednota Braci Czeskich została w Polsce zniesiona w roku 1817.
I tak nasza słynna, stara Jednota Czesko Braterska, reprezentowana przez Jana Amosa Komeńskiego, połączyła się z Kościołem Ewangelicko – Reformowanym, zachowując nazwę Jednoty, jedynie jako historyczny symbol czeskiego protestantyzmu.
Zachowaliśmy jedność umysłu i serca, tak ciężko zdobytą pośród poprzednich cierpień naszych przodków, na Białej Górze*, na Rynku Staromiejskim** - pośród wygnania z kraju, konfiskat mienia, rekatolizacji, pośród rozmaitych prześladowań i tułaczki.

* - Biała Góra k/Pragi - miejsce klęski czeskich sił protestanckich w walce przeciwko katolickiej, niemieckiej Koalicji Habsburskiej w roku 1620. Nasilenie represji wobec protestantów, ucieczka innowierców za granicę. (przypis tłumacza)

** - Na praskim Rynku Staromiejskim doszło do egzekucji 27 przywódców protestanckiej szlachty czeskiej 21 czerwca 1621 roku, która była konsekwencją wydarzeń po bitwie pod Białą Górą i miała miejsce w ramach Wojny Trzydziestoletniej. Egzekucja była częścią terroru rozpętanego przez zwycięskich Habsburgów, którzy po klęsce protestantów skonfiskowali ich majątki, przeprowadzili rekatolicyzację i zlikwidowali autonomię Królestwa Czech. (przypis tłumacza)

Wytrzymaliśmy próbę moralnej i ludzkiej determinacji, będąc zjednoczeni i niepodzielni, stali w swoich przekonaniach religijnych, opartych na fundamencie pobożnej jednomyślności i miłości.
Jan Hus, pionier czeskiej reformacji, Jan Amos Komeński – duchowy przywódca narodu i ostatni biskup Braci Czeskich, obaj zmarli poza granicami naszej, czeskiej ziemi, abyśmy mogli żyć i pracować na rzecz lepszej, głębszej i bardziej autentycznej przyszłości naszego narodu. Takie jest znaczenie i dziedzictwo naszych przodków, bogatych duchowo.
Zawsze czerpaliśmy i czerpiemy nadal inspirację, nadzieję i nauki z ich dziedzictwa. Wszystko co odziedziczyliśmy po naszych przodkach i zachowaliśmy w trudnych i pełnych wyzwań czasach, chcemy teraz wytrwale i bezkompromisowo pielęgnować w naszej Ojczyźnie.
Chcemy pozostać wierni dziedzictwu J A Komeńskiego, chcemy być gałęziami rosnącymi, wzrastającymi zgodnie ze źródłem, rosnącymi ponad murami, chcemy być tego świadomi i wpajać to naszym dzieciom, z jakiego plemienia pochodzą, abyśmy wszyscy byli tą dobrą winoroślą, którą możemy obsadzać nasze pola i oczekiwać, że wydadzą dobry owoc a nie zdziczeją marniejąc.

My czescy wygnańcy i repatrianci z Polski, stajemy w tych burzliwych, rewolucyjnych a nie pokojowych czasach, dążąc do zapewnienia trwałego pokoju na świecie – pomiędzy państwami i narodami, będąc mocno zdeterminowani, by podążać śladami Husa i Komeńskiego, zgodnie z intencjami Braci Czeskich. Teraz też w naszej Ojczyźnie wszystko zawdzięczając Bogu, który łaskawie prowadził nas w przeszłości swoimi ścieżkami i który będzie nas prowadzić także w przyszłości.

Przyrzekamy, że nigdy nie zniszczymy dziedzictwa wielkich przywódców narodu czeskiego, duchowych przywódców czeskiej reformacji. Ci wielcy i dzielni synowie narodu czeskiego, dali nam przykład najwyższej etyki poprzez honorowe wypełnianie obowiązku wobec narodu.

Kościół Ewangelicko - Reformowany w Zelowie